

Tartalom

SZAVAK – NEVEK – SZÓTÁRAK

NAGY MARIANNE: *Boldogság* 13

Írások Kiss Lajos 75. születésnapjára 24

LAJCS GÉZA: Helynév-összeállítások – antropológiai nézőpontból 29

LAJCS LAJOS: A földrajzi köznevekről 36

BARCZKOWSKI JANUSZ: A kontrasztív szemantika kérdéseihez 40

BÁNYI JUDIT: *Az Isten vére* 44

Szerkesztette:

BARTHA CSILLA: *Hely* 49

KISS GÁBOR és ZAICZ GÁBOR

BÁNYI LORÁND: *Meg* 62

BARTHA ANNA: A szociolingvisztikai interjúkban előforduló földrajzi 71

névek variabilitása 71

BARTHA BÉLA: A pszichológiai nézőpont érvényesítése XX. századi névtani 81

szövegekben 81

GYÖRNYICSKÓ ISTVÁN: *Amit a kárpátok* 88

LAJCS LAJOS: *Béke* 94

LAJCS LAJOS: *Béke* 99

LAJCS LAJOS: *Béke* 105

LAJCS LAJOS: *Béke* 113

LAJCS LAJOS: *Béke* 118

LAJCS LAJOS: *Béke* 125

LAJCS LAJOS: *Béke* 133

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete

Budapest, 1997

LAJCS LAJOS: *Béke* 141

Tartalom

Köszöntő (HADROVICS LÁSZLÓ)	9
BAKRÓ-NAGY MARIANNE: <i>Boldogasszony</i>	13
BALASSA IVÁN: A <i>borona</i> néhány jelentése	24
BALÁZS GÉZA: Helynévrövidülések – antropológiai nézőpontból	29
BALOGH LAJOS: A földrajzi köznevekről	36
BAŃCZEROWSKI JANUSZ: A kontrasztív szemantika kérdéseihez	40
BÁNKI JUDIT: <i>Az Isten vére áldja mög!</i>	44
BARTHA CSILLA: Helységneveink ragozása határainkon innen és túl	49
BENKŐ LORÁND: Megjegyzések a <i>Begej</i> névhez	62
BORBÉLY ANNA: A szociolingvisztikai interjúkban előforduló földrajzi nevek variabilitása	71
BÜKY BÉLA: A pszichológiai nézőpont érvényesítése XX. századi névtani tanulmányokban	81
CSENYICSÓ ISTVÁN: Amit a kárpátaljai magyar kétnyelvűségről tudunk ...	88
ELEKFI LÁSZLÓ: <i>Békesség</i>	94
FEHÉRTÓI KATALIN: A Dobák nemzetséggel rokon <i>Madach</i>	99
GERSTNER KÁROLY: Tájszóetimológiák	105
GYÖRFFY GYÖRGY: <i>Zobor</i>	113
HAADER LEA: Mozaikok névmásokról és ómagyar kori használóikról	118
HAJDÚ MIHÁLY: A magyar helységnevek jelentésszerkezete	125
S. HÁMORI ANTÓNIA: Melléknévi alaptagú szerkezetek egy domonkos kódexben	133
HOFFMANN ISTVÁN: Név- és nyelvföldrajzi térképlapok az Árpád-korból ...	141

HONTI LÁSZLÓ: Tempusjelölés a tagadó igés uráli nyelvekben	155
HORVÁTH LÁSZLÓ: Földrajzi nevek és szláv jövevényszavak	163
JUHÁSZ DEZSŐ: Tájnevek régi családneveinkben	176
KEMÉNY GÁBOR: Stílusmagatartások a hetvenes évek magyar szépprózájában	182
KESZLER BORBÁLA: A kéziratos nyelvemlékek kiegészítő írásjelei	187
KIEFER FERENC: Vajon az összetett szó szintaktikai szempontból is szónak számít-e?	197
KISS GÁBOR: Kísérlet a Földrajzi nevek etimológiai szótárának számítógépes feldolgozására	204
KISS JENŐ: Etimológiai kalandozások	221
KONTRA MIKLÓS: Szótárhasználók a magyar szótárírás aranykorában	228
B. LŐRINCZY ÉVA: Tájszók a kölcsönös összefüggések hálójában	233
MATICSÁK SÁNDOR: A személy- és helynevek kapcsolata a mordvinföldi orosz névadásban	238
MEZŐ ANDRÁS: Elvarratlan szálak	248
MIKESY GÁBOR: Településtörténeti adatok topográfiai térképeken	253
NYIRKOS ISTVÁN: Szóeleji hangok eltűnése a magyarban	256
NYOMÁRKAY ISTVÁN: Burgenlandi horvát sztenderd?	264
OSZKÓ BEATRIX: A spanyol nyelv magyar eredetű szavai	267
ÖRDÖG FERENC: Az első magyarországi református anyakönyv családnevei, ragadványnevei és névhelyettesítői	270
PAIS JUDIT: A nagyszótári korpusz előkészítési munkálatairól	283
PAJZS JÚLIA: Milyen szótár készíthető a nagyszótári korpuszból?	289
PALÁDI-KOVÁCS ATTILA: Szánfélék és szánrészek nevei	298
PAPP FERENC: Kiss Lajos emlékkönyvébe	311
PAPP ZSUZSANNA: Nevek kincsesbányái – a kódexírók művelésében	314
POSGAY ILDIKÓ: <i>Füzes alja</i>	324

PRÓSZÉKY GÁBOR: Szótárírási szempontok a számítógépes nyelvi programok korában és korábban	326
PUSZTAI FERENC: A lexikai fokozás a lexikográfiában	336
RÉDEI KÁROLY: <i>Izé</i>	341
RÉPÁSI GYÖRGYNÉ: Az abszolút superlatívusz „vadhajtásai”, avagy az orosz és a magyar beszélt nyelv „gyöngyszemei”	343
RUZSICZKY ÉVA: Magyarítás és szinonímia	351
SALÁNKI ZSUZSA: Az udmurt nyelv helyzete a településszerkezet és a helynevek tükrében	358
SIPOS MÁRIA: Tizenkét osztják hőségnek	360
SOLYMOSI LÁSZLÓ: <i>Dusnok</i> neveink előfordulásai a középkori Magyarországon	372
T. SOMOGYI MAGDA: A különböző növény- és állatfajták nevei Jókai szókincsében	387
SZENDE ALADÁR: Országunk-világunk: helyek, hegyek-völgyek, vizek	394
SZENDE TAMÁS: „... <i>hiába fel ne vedd!</i> ”	398
SZOVÁK KORNÉL: <i>Bárderdő</i>	406
SZÜTS LÁSZLÓ: Egy magyarító szótár utóéletéről	414
TÓTH LAJOS – VILLÓ ILDIKÓ: <i>Babér és borostyán</i>	419
UDVARI ISTVÁN: A ruszin (kárpátukrán) – magyar együttélés nyelvi tükröződése Dmitro Keselya: <i>Hoszundragosi</i> c. művében	423
VÁRADI TAMÁS: Adatok a nagyszótári korpusz összetételéről	437
VAS ZOLTÁN: Lemma	447
VITÁNYI BORBÁLA: A lektor szemüvegén át	453
WACHA BALÁZS: Zamenhof első szótárai és utóéletük	458
ZAICZ GÁBOR: A burgenlandi helységnevek etimológiai statisztikája	463
Kiss Lajos publikációinak jegyzéke	477
Szó-, név- és tárgymutató	499

Amit a kárpátaljai magyar kétnyelvűségről tudunk

1. Annak, hogy Kárpátalján a magyar közösség kisebbségként él, számos nyelvi következménye van. A kisebbségi helyzet következtében például a kárpátaljai magyarok csak korlátozott szituációkban használhatják anyanyelvüket, bizonyos színtereken az államnyelv használatára, azaz gyakorlatilag kétnyelvűsége kényszerülnek.

A magyar nyelvtudomány még adós ezeknek a következményeknek a feltárásával. Ennek megvannak a maga objektív és szubjektív okai.

Az objektív okok között kell említenünk a politikai körülményeket. Az elmúlt évtizedekben Magyarország hivatalosan nem vehetett tudomást a szomszédos országokban élő magyarságról. A politikai elszigeteltségre jellemző például, hogy amikor a magyarországi római katolikusok legfőbb egyházi méltósága, Lékai László esztergomi prímás 1979 októberében a moszkvai pátriárka meghívására a Szovjetunióban járt, a katolikus Litvánia fővárosában ünnepi misét mondhatott, a kárpátaljai magyarokhoz viszont nem látogathatott el (vö. Skultéty 1980: 138). A két nagy magyar reprezentatív intézmény, a Magyarok Világszövetsége és az Anyanyelvi Konferencia is a megalakulásukat követően csupán az emigráns nyugati magyarság felé volt (lehetett) nyitott, az elcsatolt területek magyar kisebbségei csak az enyhülés után csatlakozhattak hozzájuk. S mivel a kétnyelvűség típusa, elterjedtsége közvetlenül függ attól, hogy milyen nyelvi-nemzetiségi jogai vannak az adott közösségnek, hol és milyen helyzetekben használhatja anyanyelvét, van-e mód az anyanyelven való tanulásra, településterületének milyen a nemzetiségi és nyelvi összetétele stb., a magyarországi nyelvészeknek nem állt módjukban behatóan foglalkozni a kárpátaljai magyarok bilingvizmusával.

Még a nyelvjárási kutatásokat is korlátozták, *A magyar nyelvjárások atlaszá*-nak pl. mindössze négy kárpátaljai kutatópontja lehetett.

A kárpátaljai magyar kutatókat sújtotta továbbá, hogy – részben szintén a politikai körülmények következtében – sokáig hiányoztak vagy foghíjasak voltak a szervezett kutatómunkához szükséges intézményi keretek. Az Ungvári Állami Egyetemen csak 1963-ban alakulhatott meg a Magyar Filológiai Tanszék, s ezután vehette kezdetét a kárpátaljai magyar nyelvhasználat tudományos vizsgálata. Az egyetemi magyar tanszék létrejötte sem tágitott azonban a politikai korlátokon, így a kényes kérdéseket továbbra sem lehetett érinteni.

A szubjektív okok közé tartozik viszont az, hogy a Kárpátalján élő nyelvészek érdemlegesen maguk sem foglalkoztak a kárpátaljai magyarság kétnyelvűségével, és annak hatásával a magyar nyelvhasználatra.

2. Mivel a Magyar Filológiai Tanszék megalakulása óta több publikáció jelent meg e témakört érintően, némi információval mégis rendelkezünk a kárpátaljai magyarság kétnyelvűségéről. 1963 óta nyelvészeti monográfiák (Rot 1968, Lizanec 1970, 1976), disszertációk (Mokány 1966, Lizanec 1972, Kótyuk 1973), tanulmányok (Rot 1967, Fodó 1973, Lizanec 1993 stb.) születtek az Ungvári Állami Egyetemen, amelyek tárgyalják a témát. Közös vonásuk azonban, hogy csak a nyelvjárásokkal foglalkoznak, s ezzel azt sugallják, hogy a kétnyelvűségnek a többi kárpátaljai magyar nyelvváltozatban nincsenek nyomai.

A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlaszá-nak I. kötete (Lizanec 1992) viszont csak alig néhány szóban tesz említést arról, hogy a bemutatott nyelvjárást beszélő lakosság kétnyelvű, s akkor sem lép túl az általánosságokon. A kétnyelvűség-kutatás szempontjából semmilyen tudományos értéke sincs például az alábbi közlésnek: „A szovjethatalom évei alatt jelentős változás ment végbe Kárpátalján, amely azt is eredményezte, hogy a nyelvjárást beszélők nyelvhasználatába sok irodalmi nyelvi kifejezés került be a rádió, a televízió, az újság nyelvéből; egy sor orosz, ukrán jövevényszó vált közhasználatúvá” (Lizanec 1992: 11). Az idézetben foglaltak közhelyszerűségét és hasznavehetetlenségét fokozza, hogy az atlasz a hagyományos elnevezések mellett csak esetlegesen, a szerző megfogalmazása szerint „csak egy-egy térképen” közli a másodnyelvi kölcsönzéseket (vö. Lizanec 1992: 15). Az atlaszból nem derül tehát ki, hogy pl. a *dunya* szónak (82. térkép) azért nincs térképezve szláv nyelvi párhuzama, mert nem használnak orosz vagy ukrán kölcsönszót a fogalom megnevezésére Kárpátalján, vagy pedig azért, mert a szerző úgy gondolta, hogy fölösleges azt feltüntetni a térképlapon. Joggal állapítja meg tehát az atlaszról írott recenziójában Büky László, hogy „az atlasz nem kínál felbecsülhetetlen értékű forrást a hangtörténeti-szótörténeti és a jövevényszó-kutatáshoz” (Büky 1994: 106).

Az említett munkák többsége csak a kárpátaljai ukrán nyelvjárások magyar, illetve (sokkal ritkábban) a magyar nyelvjárások ukrán jövevényszavaival (szó-kölcsönzéseivel) foglalkozik, gyakorlatilag teljesen elkerülve a kétnyelvűség és típusai elemzését. Az etimológiai elemzéseken túl jórészt csak azt tudhatjuk meg belőlük, amit minden laikus felfedezhet, aki néhány napot a kárpátaljai magyarok körében tölt. Nevezetesen, hogy magyar beszédünkbe orosz és/vagy ukrán szavakat keverünk. Ez azonban – tekintve, hogy a világ minden nyelve és nyelvjárása tartalmaz idegen elemeket, illetve hogy mindez a kétnyelvűség természetes és szükségszerű velejárója (vö. pl. Kontra 1994: 77, Sándor 1995: 129 stb.) – nem túl nagy felfedezés.

Adataik ráadásul félrevezetőek. Például az a mondat (*Egész nap robívtunk a Jóska lánkáva, és csak piiv trudodnya zapiszai nam. = Egész nap dolgoztunk a Jóska csoportjával, és csak fél munkaegységet írt be nekünk.*), amely a Nyelv-művelő kézikönyv első kötetének *külföldön élő magyarok nyelve* szócikkében mint a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatát reprezentáló mondat szerepel (forrása Rot 1967: 169), s amelynek (a névelőket is beleértve) 12 szavából 6 (!) nem

magyar, egyáltalán nem jellemző a kárpátaljai magyar nyelvhasználatra, pontosabban csupán bizonyos rétegek nyelvhasználatára lehet az.

Említésre méltó az is, hogy az idézett három monográfia (Rot 1968, Lizanec 1970, 1976) közül egyiknek sem a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban jelentkező szláv hatás a fő tárgya. Mindkét szerző csak egy általuk ukrán eredetűeknek minősített szavakból álló szójegyzéket közöl (Rot 1968: 255–256, 262–263, Lizanec 1970: 38–39), pontatlanul (Rot 1968), illetve egyáltalán nem (Lizanec 1970) hivatkozva a forrásokra, ami ellenőrizhetetlenné teszi adataikat (vö. Fodó 1973: 42–43). Tudományos munkák esetében pedig ez alapvető hiányosság.

Az is figyelemre méltó, hogy Lizanec monográfiájában (1970: 36–37, 89) a kárpátaljai ukrán lakosság kétnyelvűségét és a helyi ukrán nyelvjárások magyar szókölcsonzéseit az erőszakos magyarosításnak tudja be, illetve annak, hogy az ukrán nyelv 1945 előtt nem volt egyenjogú a magyarral; arra azonban már nem tér ki a szerző, hogy ha ez így van, akkor 1945 után a helyzet lényegében fordítottá vált, és a magyar lakosság kétnyelvűségét és az orosz és ukrán kölcsönszókat az oroszosítás/ukránosítás következményeinek kell e logika szerint tekintelnünk.

3. A kárpátaljai magyar lakosság kisebbségi helyzetének, kétnyelvűségének nyelvi következményeiről mindezidáig alig féltucat olyan írás jelent meg, amelyeknek tudományos értéke is van.

A kárpátaljai magyarság kétnyelvűségéről átfogó, nyelvkörnyezettani kérdésekre is kitérő tanulmányt csak egyet ismerünk. Szerzője Sebestyén Árpád, aki az ungvári egyetem magyar tanszékének magyarországi vendégtanáraként szerzett tapasztalatait írta meg 67 gépelt oldalon *A kárpátaljai magyarság nyelvhasználatának kérdései napjainkban: a magyar nyelv helyzete és fejlődésének főbb kérdései a területen* című munkájában, amely – valószínűleg azért, mert kényes kérdéseket is érintett – kéziratban maradt.

Pete István (1988) *A magyar nyelv állami változatai (Kárpátukrán változat)* című tanulmányában kilenc pontban foglalja össze a kárpátaljai magyar választékos, elsősorban az írott sajtóbeli nyelvhasználat sajátos, a magyarországitól eltérő vonásait, a szókészletieken kívül gyakorisági, jelentéstani, alaktani eltérésekre is kitérve. Ez az első olyan dolgozat, amely nem nyelvjárási szinten vagy nyelvművelő szempontból kezeli a határon túli, ezen belül a kárpátaljai magyar nyelvváltozat belső fejleményeit, hanem azokat természetes jelenségeknek tekinti.

Balogh Lajos 1989 és 1994 között négy évig volt az Ungvári Állami Egyetem Magyar Filológiai Tanszékének magyarországi lektora, és több írásában (pl. Balogh 1993a, 1993b, 1994a, 1994b) foglalkozott a kárpátaljai magyar nyelvhasználattal. Munkáiban elsősorban a régió magyar nyelvhasználatának olyan sajátos, az anyaországitól eltérő jelenségeit vizsgálja, amelyek a választékos nyelvhasználatban élnek. Az általa bemutatott jelenségek egy része kétnyelvűségi hatás.

Egy tanulmány próbál csak vázlatos történeti áttekintésben képet nyújtani a kárpátaljai magyar lakosság kétnyelvűségéről a nyelven kívüli tényezőkre is kitérve (Csernicskó 1995), ám ez az írás sem pótolhat egy alapos nyelvkörnyezeti elemzést.

4. Tulajdonképpen tehát arról, hogy hogyan befolyásolja a kárpátaljai magyarság nyelvhasználatát az, hogy kisebbségi körülmények között él, szinte semmit sem tudunk. Ám ez nem sokáig lesz így. Egy kárpát-medencei szociolingvisztikai kutatás keretein belül (vö. Kontra 1996) ugyanis már folyamatban van ennek a hatásnak a felmérése.

Az elemzés során megvizsgáljuk, milyen mértékben változott a kárpátaljai magyarság településterületének nemzetiségi összetétele a század elejétől máig, milyen a közösség iskolarendszere, van-e például mód az anyanyelvi képzésre az óvodától az egyetemig. Megismerkedünk azokkal a törvényekkel, dokumentumokkal, amelyek a magyar nyelv használatát, a kisebbség jogállását szabályozzák a területen.

A jogi keretek mellett természetesen a gyakorlati nyelvhasználatot is vizsgáljuk, azaz azt, hogy a különböző színtereken (például a családban, a munkahelyen, a közterületeken, a hivatali életben) milyen nyelvet használnak a kárpátaljai magyarok, tehát hogyan működnek a mindennapokban a nyelvhasználatot szabályozó törvények, rendeletek.

Továbbá azt is megvizsgáljuk, milyen hatással van mindez a nyelvhasználatra, mennyiben tér el a kárpátaljai magyar nyelvhasználat a magyarországitól.

A kétnyelvűség két legszembetűnőbb hatása a kódváltás és a direkt kölcsönzés. A kódváltás és kölcsönzés mellett a laikus szemlélő számára sokkal rejtettebb kontaktushatásokat is vizsgálunk. Nagy figyelmet szentelünk többek között a *gyakorisági eltéréseknek*.

Górcső alá vesszük például az úgynevezett *széttagoló tendenciát*. A magyarral Kárpátalján érintkező orosz és ukrán az analitikus, míg a magyar a szintetikus nyelvek közé tartozik, vagyis míg az előbbiek *általában* analitikus szerkezettel fejeznek ki bizonyos fogalmakat, addig a magyar *jellemzően* összetétellel. A kétnyelvű kárpátaljai magyarok a másodnyelv hatására statisztikailag gyakrabban élnek analitikus szerkezettel, mint az egynyelvű magyarok, akik előtt nem áll ott a gyakran használt másodnyelv példája. A vizsgálat nyelvtani kérdőívének egyik kérdésében az alábbi két mondat közül kellett az adatközlőknek kiválasztaniuk azt, amelyiket *természetesebbnek* érzik.

(1) *Befizetted már az idei tagsági díjat?*

(2) *Befizetted már az idei tagdíjat?*

A kárpátaljai válaszadók 71,5%-a az (1) mondatot tartotta természetesebbnek, s feltehető, hogy az egynyelvű magyarok másképp ítélnék meg a mondatokat.

Természetesen nem csupán statisztikai eltérések vannak a kétnyelvű kárpátaljai és az egynyelvű magyarországi magyar nyelvhasználat között.

Sajátos például a kárpátaljai magyar asszonynévhasználat. A kárpátaljai magyar asszonyok ugyanis általában felveszik férjük családnevét, azaz ha pl. Kis Piroska férjhez megy Nagy Pálhoz, *Nagy Piroska* lesz belőle, nem pedig *Nagy Pálné*. A Magyarországon leggyakoribb *-né* képzős alakot a volt Szovjetunióban és a mai Ukrajnában jogilag lehetetlen felvenni, mert egyrészt nem felel meg a keleti szláv nyelvekben szokásos asszonynévhasználatnak, másrészt csak körülírással (*жена Пала Надыа* – *Nagy Pál felesége*) fordítható le oroszra és ukránra (vö. Debreceni–Balogh 1995). A *-né* képzős asszonynevek csupán a nem hivatalos magyar nyelvű szférában használhatók. Ez a Magyarországon viszonylag ritka asszonynévhasználat Kárpátalján olyannyira természetes, hogy a legtöbb magyar faluban sértésszámba megy, ha a feleség a házasságban megtartja a lánykori nevét. Sőt – mivel az országban, ahol élnek, keleti szláv szokás szerint az apa, és nem az anya nevét használják az azonos családnevűek megkülönböztetésére – a kárpátaljai magyarok közül sokan másként értelmezik az *Anyja neve?* kérdést, amit pedig Magyarországon meglehetősen gyakran tudakolnak mindenkítől, ha hivatalos okmányt, űrlapot kell kitölteni.

Erre a kérdésre a magyarországi asszonynévhasználatról keveset tudó, vagy Magyarországon hivatalos ügyek intézésére először kényszerülő kárpátaljai magyarok nem édesanyjuk leánykori, hanem férje utáni nevét felelik, úgy, ahogyan azt otthon megszokták. Ezzel szemben a magyarországi magyarok ugyanerre szinte kivétel nélkül anyjuk férjhez menés előtti nevét válaszolják.

A mi mintánkban a 144 válaszadó közül az *Anyja neve?* kérdésre 58 (40%) anyja lánykori, 86 (60%) pedig anyja férje utáni nevét adta meg.

5. A fentebb röviden bemutatott adatok további elemzése során azt is meg tudjuk majd mondani, hogyan befolyásolja a különböző színtereken való nyelvhasználatot vagy az egyes nyelvi változók közötti választást az adatközlők kora, neme, iskolázottsága, vagy éppen lakóhelyének nemzetiségi összetétele (magyar többségű település szemben a magyar kisebbségűvel). Így talán megtudunk valamit arról, milyen nyelvi következményei vannak annak, hogy a kárpátaljai magyarság kétnyelvű közösséget alkot.

Irodalom

- BALOGH LAJOS 1993a. Néhány megjegyzés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról. *MNy.* 89: 225–229.
- BALOGH LAJOS 1993b. A magyar nyelv Kárpátalján. In: *Az Ungvári Hungarológiai Intézet tudományos gyűjteménye*, 107–121. Ungvár–Budapest: Intermix.
- BALOGH LAJOS 1994a. A magyar nyelv Kárpátalján. *Nyr.* 118: 26–38.
- BALOGH LAJOS 1994b. A magyar köznyelv problémái Kárpátalján. *Felső-Magyarországi Szemle* 1994/4., 96–101.
- BÜKY LÁSZLÓ 1994. LIZANEC P. N., A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza. *MNy.* 90: 100–107.

- CSEERNICKSKÓ ISTVÁN 1995. A kárpátaljai magyarság és a kétnyelvűség (1945–1993). In: KASSAI ILONA szerk., *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*, 129–145. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet.
- DEBRECENI ANIKÓ–BALOGH LAJOS 1995. Magyar asszonynevek Kárpátalján. MNy. 91: 340–345.
- FODÓ SÁNDOR 1973. Szláv jövevényszók a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. *Magyar Nyelvjárások* 19: 41–52.
- KONTRA MIKLÓS 1994. Szubjektív megjegyzések a magyar nyelvi tervezésről. *Irodalmi Szemle* XXXVII/12: 72–81.
- KONTRA MIKLÓS 1996. Magyar nyelvhasználat határainkon túl. In: DIÓSZEGI LÁSZLÓ szerk. *Magyarságkutatás 1995–96*, 113–123. Budapest: Teleki László Alapítvány.
- KÓTYUK ISTVÁN 1973. *Украинизмы в венгерском говоре низовья реки Уж Закарпатской области Украинской ССР*. Kandidátusi értekezés. Uzsgorod: Uzsgorodi Állami Egyetem.
- LIZANEC, PETRO 1970. *Magyar–ukrán nyelvi kapcsolatok (A kárpátontúli ukrán nyelvjárások anyagai alapján)*. Uzshorod: Uzshorodi Állami Egyetem.
- LIZANEC, PETRO 1972. *Украинско–венгерские языковые контакты*. Nagydoktori értekezés. Lvov: kézirat.
- LIZANEC, PETRO 1976. *Венгерские заимствования в украинских говорах Закарпаття: Венгерско–украинские межъязыковые связи*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- LIZANEC, PETRO 1992. *A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza I. kötet*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- LIZANEC, PETRO 1993. Ukrán, valamint orosz elemek a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. In: *Az Ungvári Hungarológiai Intézet tudományos gyűjteménye*, 50–56. Ungvár–Budapest: Intermix.
- MOKÁNY SÁNDOR 1966. *Венгерские заимствования в Марамоушском украинском диалекте Закарпатской области*. Kandidátusi értekezés. Tartu: kézirat.
- PETE ISTVÁN 1988. A magyar nyelv állami változatai (Kárpátukrán változat). In: KISS J. és SZÜTS L. szerk., *A magyar nyelv rétegződése*, 779–789. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- ROT SÁNDOR 1967. Magyar–ukrán és ukrán–magyar kétnyelvűség Kárpát-Ukrajnában. *Nyr.* 91: 185–191.
- ROT SÁNDOR 1968. *A magyar nyelv fejlődése. A magyar–keleti szláv nyelvi kapcsolatok*. Kijev–Uzsgorod: Ragyanszka Skola.
- SÁNDOR KLÁRA 1995. Az előnyelvi vizsgálatok és az iskola: a kisebbségi kétnyelvűség. *Regio* 1995/4: 121–148.
- SEBESTYÉN ÁRPÁD: *A kárpátaljai magyarság nyelvhasználatának kérdései napjainkban: a magyar nyelv helyzete és fejlődésének főbb kérdései a területen*. Kézirat év és hely nélkül.
- SKULTÉTY CSABA 1980. A kárpátaljai magyarság szellemi élete. In: *Magyar Mérleg III. A kisebbségben élő magyarság kulturális élete a II. világháború után (1945–1980)*, 121–142. Zürich: Svájci Magyar Irodalmi és Képzőművészeti Kör Kiadása.